

*О.С. Онищенко,
Голова Українського комітету славістів,
акад. НАН України,
доктор істор. наук, проф.
Л.І. Шевченко,
заступник Голови
Українського комітету славістів,
доктор філол. н., проф.*

СЛАВІСТИКА В СУЧАСНОМУ СВІТІ: ПІСЛЯМОВА ДО XIV МІЖНАРОДНОГО КОНГРЕСУ СЛАВІСТІВ

У статті аналізуються актуальні наукові напрямки, ідеї, національні дослідницькі школи і персоналії, що визначають розвиток славістики в сучасному світі. Славістична проблематика розглядається в контексті роботи XIV Міжнародного конгресу славістів, що відбувся в Охриді (Республіка Македонія).

The article deals with the problem of the current scientific tendencies, ideas, national research trends and persons, that define modern Slavic studies' development. Slavic problems are reviewed in the context of the XVIth specialists' of Slav languages and literature International congress, that was held in Ohryd (Republic of Macedonia)

Найвагоміші за проблематикою і найбільш представницькі за чисельністю наукові зібрання дослідників-гуманітаріїв, які працюють у галузі славістики, відбуваються щоп'ять років. Цьогорічний, XIV Міжнародний конгрес славістів, проходив 10-16 вересня в Охриді (Республіка Македонія), у старовинному місті, з яким пов'язані духовні й культурні витоки православної історії слов'ян.

Охридська писемна школа, як відомо, визначила сутність книжної традиції православ'я як благочестя і благодення людини в пошуку божественної суті. Македонські просвітителі та книжники, і перш за все Наум Охридський, започаткували культурну традицію творчого аскетизму, що передбачає самовіддане служіння християнським цінностям й абсолютне прагнення творити світ у гармонії з цими цінностями, тлумачити книги Святого письма, будувати храми, зцілювати страждущих, нести Слово Боже в нові землі.

Подвижницька діяльність охридських книжників і просвітителів визначила історичну долю та культурну перспективу македонського народу, який пройшов трагічний шлях бездержавності, але не втратив своєї національної ідентичності. І вже сьогодні, в незалежній Республіці Македонія, спрагло і надзвичайно плідно опрацьовує історичні та літературні джерела, що переконливо свідчать про давню культурну традицію та величезний внесок балканського слов'янського народу в духовну скарбницю людства.

У XIV Міжнародному конгресі славистів взяли участь близько 750 дослідників із 40 країн світу – істориків, мовознавців, літературознавців, культурологів, фольклористів, істориків славистики, дослідників, які працюють у синкретичних за предметністю галузях гуманітарної науки, передусім нейролінгвістів, психо- і соціолінгвістів, компаративістів.

Конгрес відбувався під патронатом і за участю Президента Республіки Македонія п. Бранко Црвенковськи, вищих урядовців Македонії, посла України в цій республіці п. Віталія Москаленка, повноважних послів інших слов'янських країн у Македонії.

Відкриваючи конгрес, голова організаційного комітету Міжнародного конгресу славистів акад. Мілан Ґурчинов звернувся до присутніх із промовою, у якій зосередився на досягненнях славистики, її проблемах і перспективах, що окреслилися за останні п'ять років, від часу завершення XIII Міжнародного конгресу славистів у Любляні.

Аналіз конкретно-історичної ситуації у світі, уважний погляд на нові геополітичні реалії в Європі дозволяє, на думку акад. Мілана Ґурчинова, зробити узагальнений висновок про те, що „інтерес до історичної та славистичної науки, до слов'янської культурної спадщини незаперечні”. А отже, передбачення скептиків і песимістів, які сумнівалися в можливостях славистики зберегти своє місце в сучасній цивілізації не справдилися. Реальне підтвердження перспективи славистики сьогодні – XIV Міжнародний конгрес славистів, що зібрав численне коло провідних науковців із усього світу.

Минулі п'ять років організаційний комітет Міжнародного славистичного конгресу присвятив важливій ділянці роботи – розробці актуальної тематики конгресу. Важливість такої діяльності полягала не тільки в зосередженості на сучасній науковій проблематиці, але і в намаганні долучити до славистичної

дослідницької діяльності якнайбільше молодих вчених із новою, сучасною методологічною і світоглядною орієнтацією.

Щодо актуальної гуманітарної проблематики у славистиці. Вона була представлена трьома основними напрямками – мовознавством, далі – літературою, культурою і фольклором, нарешті – історією славистики.

Кожен загально визначений напрямок включав дослідницький пошук у різних галузях науки. Так, загальний напрямок „Мовознавство” об’єднав розробку питань із етногенезу слов’ян та історії слов’янських мов у зв’язку з історією слов’янської матеріальної й духовної культури. Відповідно аналізувалися праслов’янська мова та її діалекти, слов’янська етимологія, діалектна основа і територіальні варіанти старослов’янської мови, комплекс питань, пов’язаних із впливом церковнослов’янської мови на формування слов’янських літературних мов та текстологією слов’янських писемних пам’яток.

Самостійно окреслене коло мовознавчих питань було об’єднане навколо діалектології та лінгвогеографії слов’янських мов. Аналізувалися перехідні діалекти й периферійні діалекти слов’янських мов, їх взаємодія з неслов’янськими мовами, актуальний стан слов’янських діалектів із погляду соціолінгвістики та етнолінгвістики, а отже проблематика, що охоплює динамічні процеси в сучасних національних мовах.

Окремого проблематичного осмислення дістала слов’янська ономастика. Дослідникам були запропоновані для аналізу питання реального стану слов’янської онімії та її змін, створення корпусу слов’янської ономастики, а також проблеми ономастичної лексикографії. Зауважимо, запропоновані для обговорення питання успішно розробляються сучасними українськими дослідниками (школа проф. В.П. Шульгача) і мають історичну традицію наукової розробки в україністиці, що й було переконливо засвідчено під час конгресових обговорень і дискусій.

Полемічне, важливе і надзвичайно актуальне коло питань розглядалося на Конгресі у зв’язку з сучасним станом літературних слов’янських мов, варіюванням норми, іншомовними впливами на національні мови, соціо- і психолінгвістичним аналізом мовної ситуації у слов’янських країнах, а отже, процесами глобалізації та інтернаціоналізації, що впливають на слов’янський мовно-культурний світ. Конкретномовний аналіз ситуації дозволяє, на

думку славістів, зробити прогностичні висновки і рекомендації щодо мовної політики у слов'янських країнах, зосередити увагу на важливих для національно-мовної перспективи проблемах полілінгвізму, національно-мовної ідентифікації, багатьох інших питаннях, що виводять мовознавство зі сфери конкретнонаукової у сферу суспільно-політичну й націотворчу.

Традиційні і новаторські підходи характеризували проблематику вивчення граматичної будови слов'янських мов, із увагою до комунікативних аспектів граматичної типології слов'янських мов, а також кореляції граматичної будови і словника.

Лексична семантика і фразеологія, як галузі мовознавчої науки, що традиційно є найбільш розгалуженими в методологічних підходах і концептуальному осмисленні, розглядалися як комплекс питань, актуалізованих новітніми підходами – мовна картина світу, когнітивна, концептуальна, етнолінгвістична, лінгвокультурологічна, наукова парадигма вербалізації мовної свідомості слов'янських народів.

Продуктивним було обговорення наукових проблем, пов'язаних із історією, станом і статусом стильових систем, перспективами їх розвитку, а отже комунікативною конкурентністю слов'янських мов, входженням їх у загальний щодо комунікативної прагматики мас-медійний простір. Перспектива в розробці проблем виявилася не тільки в особливій увазі до розмовного функціонального стилю у слов'янських мовах, але й до інших стильових систем. Зокрема, в аргументації уваги до нових тенденцій у розвитку художнього стилю та обґрунтуванні стильової самостійності й кодифікації релігійного (конфесійного) стилю.

Важливо, на нашу думку, що теоретичні дискусії та концептуальні підходи не вивели за межі наукового обговорення питань мовної прагматики, мовної компетенції і статусу мови в сучасному суспільстві. Зосередженість на узгодженні теоретичних і практичних зусиль мовознавців особливо продуктивно виявилася під час обговорення питань корпусної лінгвістики, зокрема в аспекті репрезентативності текстів.

Запропонований організаційним комітетом конгресу напрям „Література, культура і фольклор” розробляв проблематику десяти основних напрямків, актуальних для сучасної славістики.

Історичний вектор знання був спрямований в добу Кирила і Мефодія, а отже передбачав наукове заглиблення у проблематику

початків слов'янської писемності, пов'язаної з Охридською літературною школою. Історична проблематика, в її широкій аспектології від слов'янсько-неслов'янських зв'язків, питання самоідентифікації народів, їх розвитку і перспектив у сучасному світі, методологіях вивчення фольклору і традиційної духовної культури, домінувала на Конгресі.

Певний синкретизм досліджуваних проблем спостерігався у сформованих блоках питань, що інтегрально об'єднувалися навколо історичних підходів. Зокрема, це стосується ролі ідей просвітництва у становленні національної самосвідомості слов'янських народів, наукової інтерпретації питань традиції та новаторства в аналізі літературних напрямків і шкіл в літературах слов'янських народів, літературних течій і напрямків, що визначили культурну історію слов'янства: романтизму, реалізму, символізму, футуризму, експресіонізму, сюрреалізму, модернізму і постмодернізму.

Важливо, що представницьке наукове зібрання провідних учених-славістів приділило серйозну увагу специфічним моделям розвитку окремих слов'янських літератур, а також актуалізованим у сучасному літературному процесі фантастиці й науковій фантастиці, та масовій літературі. Останні є фактом реальної репрезентації сучасної літературної творчості, а отже потребують осмислення та оцінки і в контексті літературної традиції, і як певний літературно-культурний феномен.

Міжнародним комітетом славістів для обговорення була запропонована також широка тематика, об'єднана навколо проблем діалогу Сходу і Заходу в слов'янських культурах, глобалізації, європейських інтеграційних процесів, пошуку національної ідентичності в період початків слов'янської писемності й Охридської літературної школи, аналізу її діяльності в лінгвістичних, літературознавчих, історико-культурних аспектах.

Інше коло аналізованих питань стосувалося слов'янського фольклору, проблем його вивчення у зв'язку з традиційною духовною культурою, слов'янсько-неслов'янськими історико-культурними зв'язками, текстологією фольклору, взаємодією усної народної творчості й літератури і , що важливо, сучасного міського фольклору. Зауважимо принагідно, що запропонована проблематика в дослідницьких здобутках і перспективах абсолютно узгоджувалася з пошуковими напрямками українських фольклористів і достойно була представлена на конгресових обговореннях.

Аспектологія літературознавчих дослідницьких шкіл і концепцій певною мірою виявила дослідницькі масштаби слов'янських науковців. Розглядалися ідеї Просвітництва, що справили фундаментальний вплив на становлення національної самосвідомості слов'янських народів. У названих аспектах також розглядалися процеси міграції, еміграції, вигнання та інші, що, як відомо, є предметом гострих політико-соціальних дискусій і не лише у слов'янських країнах, а отже потребують наукового аналізу.

Світоглядну панорамність духовного життя слов'ян було розглянуто в секціях, де наукові доповіді зосереджувалися навколо проблематики філософської, релігійної і політичної думки слов'янських народів, аналізу світського і сакрального у слов'янських літературах, внеску слов'ян у світову літературу, а також переплетення культур: *balkanica, slavica, europaica*.

Важливою складовою частиною конгресу стали секції, в яких у дискусії історичного розвитку розроблялася проблематика слов'янського мовознавства, літературознавства, фольклористики і культурології, а також аналізувалася в аспекті перспективного розвитку славістична періодика.

Продовжуючи традицію наукової організації праці, Міжнародний комітет славістів запропонував для продуктивної організації роботи обговорення актуальних проблем у тематичних блоках, а також під час проведення круглих столів. Тематичні блоки з питань мовознавства (13 блоків) і літературознавства, питань культури та історії славістики (12 блоків) висвітили сучасний дослідницький пошук учених-славістів і його співмірність із напрямками світової гуманітарної думки. Питання розвитку і функціонування літературної мови, суржику та його впливу на структурні і соціальні аспекти опису і категоризації дискутувалися у тематичному блоці під керівництвом Герда Гентшеля (Німеччина), статус малих слов'янських мов (мікрмов), проблеми їх нормування й функціонування обговорювалися дослідниками у тематичному блоці, запропонованому О.Д. Дуліченко (Естонія), ґрунтовний аналіз важливих проблем супроводжував дискусії в тематичних блоках, присвячених питанням слов'янської фразеології в синхронії та діяхронії (В.М. Мокієнко, Росія) та фольклористичі, в контексті наук про традиційну духовну культуру (А.С. Каргін, Росія), обговорювалися слов'янські літератури після 1989 року в діалозі з Європою і світом (Х. Янашек-Іванічкова, Польща) та інших.

Перспектива, що виникає з аналізу ситуації Українським комітетом славистів, виокреслюється в національній славистиці як можливість збільшити кількість тематичних блоків, запропонованих для розгляду українськими вченими (на XIV Міжнародному конгресі славистів працював один блок, тематику якого запропонувала Є.А. Карпіловська, із питань динаміки і стабільності – лексичних і словотвірних систем). Така активна позиція колективної славистичної спільноти України збігається з думкою акад. Мілана Гурчинова, який підкреслив у підсумковій доповіді продуктивність праці в тематичних блоках, необхідність наближення їх проблематики до сучасних актуальних тем із метою залучення ширшого кола молодих дослідників до славистичної пошуковості.

Дискусії на засіданнях круглих столів розгорнулися навколо глобальної дослідницької проблематики, що була представлена темами „Слов'янський світ і Європа” (організатор Л. Суханек), „Місце слов'янських мов і стан славистики у світі” (організатор К. Гутшмидт), „Університети і майбутнє славистики (організатор І. Поспішил).

Важливо, що члени славистичної делегації з України не тільки взяли участь в обговоренні заявлених питань, але й сформулювали ідеї, зокрема компаративістські, котрі сприятимуть розвитку досліджень із слов'янської гуманітаристики. Йдеться, наприклад, про аналітичне представлення головних етапів та особливостей розвитку української історичної славистики нового часу (С.А. Віднянський, С.А. Копилов) – теми, що стала наскрізною для різних форм організаційної роботи на конгресі. Ця проблематика визначена як провідна і в підсумкових матеріалах репрезентативного славистичного зібрання: „Величезною кількістю публікацій і доповідей наш Конгрес широко відчиняє двері компаративізму в лінгвістичних, а також і в літературних і фольклорних дослідженнях, підтверджуючи ідею, що жодне явище у славистиці, незважаючи на спільні й близькі корені, не можна розглядати ізольовано, відокремлено” (акад. Мілан Гурчинов).

Авторитетові української славистичної школи сприяло й те, що співголовами багатьох секцій на Конгресі були визначені видатні українські вчені. Зокрема, в секії зі слов'янського етногенезу й історії слов'янських мов та їх внеску у слов'янську матеріальну та духовну культуру співголовами були всесвітньо відомий македонський

дослідник, акад. МАНМ Петар Ілієвський та блискучий український етимолог й історик мови, чл.-кор. НАНУ Григорій Півторак.

У секціях, де розглядалися в широкій дослідницькій аспектології питання сучасного стану унормованих слов'янських мов, варіабельності й норми, впливу глобалізації та інтернаціоналізації на стан і перспективу літературних мов, плідно аналізувалися соціо- і психолінгвістичні підходи до оцінки реальної мовної ситуації у країнах слов'янського світу, а співголовами секцій були українські дослідники Леся Ставицька, Лариса Шевченко.

Історія славістики, зокрема у проблематиці слов'янської лінгвістики й науки про книгу, сучасних напрямків фольклористики і культурології, що розглядалися як історична зумовленість і наступність, були представлені в секціях, очолюваних Головою комітету славистів України, акад. НАНУ Олексієм Онищенком і чл.-кор. НАНУ Всеволодом Наумком.

На окрему увагу, як уже зазначалося, заслуговують тематичні блоки, що охоплювали широку проблематику славистичних досліджень від „Macedonian Translations in the XVIII – XIX Centuries”, „Фольклористика в контексте наук о традиционной духовной культуре. Вопросы теории и методологии” та ін. – до проблем, пов'язаних зі слов'янською ідентичністю, місцем слов'ян у сучасному глобалізованому світі, зокрема „Славянская идея в 19-20 в. ...: интеллектуальные поиски и политическое конструирование”, „Globalization as a trend of the development of contemporary Slavic onymia”, „Slavic literatures after 1989. New Phenomena, Tendencies, and Prospects. Transformation” та ін.

Загалом програма конгресу включала 33 доповіді українських славистів, що охоплювали широкий спектр актуальної пошукової проблематики, викликала цікаві дискусії та засвідчила високий фаховий рівень розроблених національною гуманітарною наукою досліджень.

Перспективно, що українські вчені у своєму пошуку корелюють із відомими славистичними школами, зокрема в галузі історико-етимологічних, ономастичних, лінгвогеографічних, порівняльно-історичних досліджень, наукової книгознавчої діяльності, фольклористики, а також формулюють перспективні напрямки міждисциплінарного аналізу славистичних проблем.

Важливо, на наш погляд, що власне наукова проблематика розробляється і окреслюється паралельно з результативними

зусиллями Українського комітету славістів зі статусного представлення національних науковців, боротьбою за збільшення представницьких квот, персональним розширенням складу славістичного комітету й оптимізацією його діяльності.

Українська громадськість вже познайомила з виданою напередодні Конгресу книгою доповідей вітчизняних науковців „Слов’янські обрії”. Доповіді до XIV Міжнародного конгресу славістів об’єднали 49 вчених і склали представницький том нового для славістики наукового матеріалу, який засвідчив авторитетність українських дослідницьких шкіл. Водночас, як й інші національні славістичні школи, українські гуманітарії долучили свої аргументи до універсальної тези про необхідність апробації тих нових ідей, що допомагають наблизитися до істини, залишити в минулому існуючі упередження. Саме це мають зробити, на думку акад. Мілана Гурчинова з цитованої вже підсумкової доповіді на Конгресі, прихильники славістичної науки і слов’янства, які мають виняткові автохтонні цінності, що високо цінуються в сучасному світі, і яких потребує людство для досягнення загального прогресу.

Наступний, XV Міжнародний конгрес славістів, відбудеться в Мінську. Українські гуманітарії вже сьогодні розробили стратегію входження в актуальну проблематику, що запропонована для розгляду на майбутньому Конгресі. І визначилися з науковими ідеями українських славістів, що можуть бути апробовані міжнародною спільнотою.

Зважаючи на те, що після кожного підсумку йде початок і відкривається нова перспектива, думаємо, зусилля українських славістів матимуть результат, який утверджуватиме наші наукові школи серед світової славістичної науки.